

УДК 339.9

I.I. Вітер

Старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу глобалістики, геополітики і геоекономіки Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, кандидат економічних наук, м. Київ

СВІТОВА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА ЯК ЗАКОНОМІРНИЙ НАСЛІДОК ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджується природа виникнення світової економічної кризи, аналізуються різні аспекти впливу глобалізації на процеси зародження й подальшого розвитку кризи. Доведено, що глобальна криза є закономірним наслідком сутності та протиріч глобалізації, невід'ємною складовою глобального розвитку. Проаналізовано глобальні ризики, які постають перед людством. Показано необхідність перегляду багатьох положень економічної теорії та практики щодо характеру і перебігу економічних криз.

Ключові слова: глобалізація, наслідки глобалізації, посилення несталості економіки, поглиблення нерівномірності світового розвитку, світова економічна криза, глобальні ризики.

Постановка проблеми. Економічні кризи давно є невід'ємною частиною економіки. Можна стверджувати, що скільки існує економіка, стільки існують і кризи. Епоха глобалізації накладає свій відбиток на характер та особливості світових економічних криз, перетворюючи їх на глобальні. Світові кризи виступають по суті невід'ємною складовою та закономірним наслідком глобалізації. Це потребує глибокого переусвідомлення багатьох положень економічної теорії та практики стосовно природи, характеру і особливостей глобальних криз, дослідження нових закономірностей їх виникнення й поширення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності і причин економічних криз та економічних циклів присвячені праці вчених різних економічних течій та шкіл. Представники класичної школи економічної теорії (А. Сміт, Д. Рікард, Т. Мальтус), а також К. Маркс досліджували кризу як економічну категорію, визначали причини економічної кризи перевиробництва. Прихильники неокласичної економічної теорії (Дж. Кейнс, Ф. Мізес, С. Фішер, М.І. Туган-Барановський) вивчали причини економічної циклічності. М. Кондратьєв розкрив суть економічних циклів, називаючи їх "довгими хвилями".

З розвитком світової економіки кризи стають світовими, і дослідження їх природи та особливостей виходить на новий рівень. Але саме в умовах глобалізації криза набуває всеохоплюючого характеру, стає насправді глобальною, такою, що стосується всього людства. Саме цим пояснюється бурхливий інтерес до зазначеної проблеми дослідників з усього світу і України. Протягом останніх десятиліть розробці теоретичних аспектів кризи присвятили свої праці О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, З. Луцишин, С. Мочерний, проблемам сталого антикризового розвитку України — І. Бураковський, О. Гаврилук, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов, О. Плотніков, А. Поручник, А. Філіпенко та ін.

Світова криза 2008—2009 рр. з її величезними руйнівними наслідками стала новим каталізатором досліджень з цієї проблеми — вона спрямувала думки вчених до розробки стратегій антикризового розвитку. Значний внесок у розробку теорії кризи зробив академік О.Г. Білорус. На його думку, за сучасних умов панування мегасистеми глобалізму глобальна економічна криза набуває системного, перманентного та “револьверного” характеру. Вчений зазначає, що створена небачена в історії людства система силового глобалізму (машина глобальної експлуатації) як злаякісна світова пухлина в найкоротший історичний термін, лише за 35—45 останніх років, призвела до потужної глобальної кризи — першої нециклічної кризи глобального капіталізму, що неминуче стане всезагальною і матиме безперервний характер. Це передусім криза сучасної моделі західної цивілізації, яка визріла під тягарем її внутрішніх суперечностей, коли високий рівень споживання населення не відповідав наявним ресурсам і рівню виробництва. Глобальне надспоживання призвело до тотальної кризи з незворотними наслідками, бо в ній закладено внутрішній конфлікт розвитку та механізм саморуйнування [1].

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених аналізу світових криз та розробці антикризових національних стратегій, недостатньо уваги, на нашу думку, приділено питанням взаємозв'язку та взаємовпливу економічних криз і глобалізації з її законами та закономірностями.

Мета цієї статті — дослідити різні аспекти впливу глобалізації на процеси зародження й подальшого розвитку глобальної економічної кризи; визначити взаємозв'язок між нею та протиріччями глобалізації. Довести, що світова економічна криза є закономірним наслідком та невід'ємною складовою глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною характеристикою глобальної економічної кризи є її невіддільність від глобалізації, виходячи з природи останньої. Адже глобалізація, як будь-яке складне і багатоаспектне явище, має певні наслідки. Ураховуючи її зміст, можна стверджувати, що наслідки глобалізації суттєво впливають на історичні долі цілих народів на всіх континентах Землі. Але якщо більшість учених одностайні щодо існування та сутності глобалізації, то думки щодо її наслідків ще й досі діаметрально протилежні.

Кінець ХХ — початок ХХІ ст. ознаменувалися вибухом полеміки навколо позитивних і негативних наслідків глобалізації. Її прихильники доводять, що в період глобалізації, тобто в останні десятиріччя, збільшилася економічна відкритість країн, відповідно зросли і темпи під-

вищення життєвого рівня більшої частини населення світу, що розвивається, їх освіченість, тривалість життя. Прискорилося поширення по планеті досягнень науково-технічної думки, культурних цінностей і подібних благ цивілізації. Противники глобалізації, у свою чергу, стверджують, що вона поглиблює розкол світової спільноти на “золотий мільярд” і всіх інших, що транснаціональні корпорації Заходу закабалають менш розвинені країни, що північноамериканська і західноєвропейська культура пригнічують самобутню культуру інших народів. Більше того, в умовах глобалізації нібито посилилася дивергенція світового співтовариства за рівнем доходу на одну особу і навіть зросла частка населення, що живе в крайній злиденності [2].

На жаль, тенденції сучасного світового розвитку свідчать на користь противників глобалізації й не дають підстав для оптимістичних висновків. Навпаки, ми щодня спостерігаємо руйнівні наслідки глобалізації: сьогодні близько 850 млн осіб страждають через недостатнє харчування, 880 млн позбавлені медичної допомоги, 885 млн осіб дорослого населення неграмотні, більше 100 млн дітей не відвідують школу [3].

Проаналізуємо негативні наслідки глобалізації та їхній вплив на процеси зародження й розвитку глобальної економічної кризи. Зазначимо, що у цій проблематиці слід розрізняти два взаємопов’язаних, але різних аспекти: рівень злиденності всередині країн і в світовому масштабі та дивергенцію доходів різних груп населення знову ж всередині країн і в світі в цілому [2]. Саме тому негативні наслідки глобалізації, на нашу думку, можна поділити на дві великі групи — посилення несталості економіки та поглиблення нерівномірності розвитку [4, с. 48—49]. Щодо *першої групи проблем*, то існує чітка різниця між несталістю кон’юнктури і економічною нестабільністю. Якщо нестабільність звичайно асоціюється з проблемами фінансово-бюджетної стабілізації та зниження інфляції, то несталість пов’язується з непередбаченими і несподіваними коливаннями основних макроекономічних параметрів (ВВП, валютних курсів, процентних ставок, умов торгівлі тощо). Коли в їх змінах не простежується певна модель, економічні агенти не можуть прогнозувати тенденції розвитку і в господарському житті починає домінувати атмосфера невизначеності. За таких умов скорочуються інвестиції, під загрозою опиняється довготермінове зростання. Економічні кризи стають дедалі жорсткішими і викликають масштабніші негативні наслідки. Фінансова криза 2008—2009 рр. — яскравий приклад та наслідок такої економічної несталості та несталості економіки: за роки кризи дохід на одну особу знизився практично в усіх країнах світу, вона завдала удару і розвиненим, і транзитивним країнам, і країнам, що розвиваються.

Взагалі проблема бідності вже давно переслідує людство. Злиденність певної частини населення — безперечне зло, нетерпиме в ХХІ ст. не лише з гуманітарних, а й з багатьох інших міркувань: крайня злиденність — сприятливе середовище для відтворення проституції, розсадник СНІДу та інших інфекційних хвороб, джерело політичного екстремізму, бездонний резервуар вербування бойовиків для міжнародного тероризму тощо. Тому у вересні 2000 р. на “Саміті тисячоліття” лідери 189

держав — членів ООН у Декларації тисячоліття¹ першим серед цілей у галузі розвитку поставили завдання “у період з 1990 по 2015 рр. вдвічі скоротити частку людей, чиї доходи менші за один долар на день” [2].

Рівень бідності у світі вражає. Починаючи з 1990 р. частка найбіднішої частини населення Землі в цілому знизилася з 28 до 21 %. Але в абсолютному численні це означає, що сьогодні за межею бідності залишається більше 1 млрд осіб [5]. Величезний руйнівний вплив на вирішення цього завдання спричинила світова фінансова криза. Достатньо сказати, що у результаті кризи кількість безробітного населення збільшилася в усьому світі на 67 млн осіб [6, с. 6].

Але розширення масштабів злиденності в глобальному масштабі продовжується і в так званий посткризовий період. Так, протягом 2012 р. прояви глобальної рецесії набули подальшого розвитку. Порівняно з попереднім роком скоротилися темпи економічного зростання майже всіх груп країн, у тому числі нових світових центрів зростання, які мали відіграти роль локомотива під час виходу з глобальної фінансово-економічної кризи. Економічне зростання виявилось нижчим, ніж прогнозувалося раніше, а ризики наприкінці 2012 р. оцінено вище, ніж наприкінці 2011 р. Не вдалося повною мірою вирішити головні проблеми глобального економічного розвитку: врегулювання кризи еврозони та відновлення стійкого зростання економіки США. Залишилися невирішеними й головні проблеми, які стояли перед світом на початку 2012 р.: зниження темпів економічного зростання світової економіки та рівня зайнятості, високий рівень державного боргу в одних країнах і необхідність переорієнтації національної економіки інших із зовнішніх на внутрішні джерела зростання, вразливість фінансової системи тощо [7, с. 236—237]. У 2012 р. економіки промислово розвинених країн продовжували балансувати на межі спаду, вражені чотирма основними проблемами, які взаємно посилювали негативні тренди: суверенні боргові кризи, слабкий банківський сектор, низький сукупний попит (наслідок зростання безробіття та жорстких заходів бюджетної економії), а також неефективна інституційна політика [7, с. 23]. Ці тенденції збереглися і в 2013 р. Саме тому ООН, прогнозуючи показник зростання світової економіки, в 2013 р. знизила його з 2,4 до 2,3 %, а в 2014 р. — з 3,2 до 3,1 % [8].

Очевидно, всі ці тенденції та проблеми є виявом і одночасно каталізатором негативних наслідків глобалізації першої групи.

Виникає питання: чому глобалізація підвищує несталість економіки? Серед причин можна назвати прискорення руху капіталів, технічного прогресу, посилення негативних наслідків помилкових рішень. Однак глибша причина полягає, мабуть, у кореляції між ступенем

¹ Декларація Тисячоліття визначила Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) — це вісім міжнародних цілей, яких потрібно досягти до 2015 р. для відповіді на найсерйозніші виклики світового розвитку: скорочення масштабів крайньої злиденності, зниження дитячої смертності, боротьбу з епідемічними захворюваннями, такими як СНІД, а також розширення всесвітнього співробітництва з метою розвитку. У 2007 р. була додана ще одна ціль — забезпечити повну і продуктивну зайнятість і гідну роботу всім, зокрема жінкам і молоді.

взаємопов'язаності параметрів складної системи і ступенем її несталості. Як відомо, зростання ступеня взаємодії параметрів складної системи веде до різкого зростання ступеня її нестабільності. Деякі спеціалісти вважають, що посилення взаємозалежності може створити умови для підвищення стабільності, але розвиток глобальної економіки не підтверджує цю думку. Економіка стає все складнішою, і регулювати її все важче. Локальні правила можуть викликати непередбачувані наслідки у всьому світі. Наприклад, вулканічний попіл або аварія на АЕС — ці загрози так само складно передбачити, як і землетрус, через який була пошкоджена атомна станція. Інший приклад — крах іпотечних паперів у США, які були випущені проблемними банками [9].

Однією з причин несталості та нестабільності глобальної економіки є її ринковий характер. Адже функціонування ринкової економічної системи в умовах відкритості економіки та глобалізації неминуче супроводжується кризовими явищами. Одним з основних недоліків ринкової системи є те, що ринкове саморегулювання на певному етапі зумовлює циклічність економічного розвитку та економічну кризу [10, с. 228]. Як зазначає російський вчений С. Дубинін, глобальна економіка, що діяла в передкризову епоху на основі так званого Вашингтонського консенсусу, забезпечила більше 20 років економічного зростання. Проте в цей період саморегулювання фінансових ринків призвело до накопичення потенціалу кризового вибуху [11].

Аналізуючи цю групу наслідків глобалізації, можна зробити висновок, що вони відображають *абсолютний вимір* світового розвитку, характеризують глобальну економіку в цілому, нестабільність якої певною мірою викликана причинами об'єктивного характеру.

Друга група негативних наслідків глобалізації стосується нерівномірності розвитку окремих країн. Однією з характерних ознак глобалізації є диференціація світового простору, яка посилює негативні наслідки для менш розвинених країн. У світі постійно виникають маргінальні зони, ізольовані від позитивного впливу глобалізації. Це призводить до розширення і поглиблення прірви між країнами розвинутого “центру” (або “ядра”) і капіталістичної периферії.

Вазначимо, що ця група наслідків також впливає з природи глобалізації. Глобальна економіка не є загальнопланетарною, тобто вона не охоплює всі економічні процеси, не включає у свою діяльність всіх людей і всі території, хоча її непрямий, опосередкований вплив дуже сильний і стосується, по суті, кожного. Глобальна економіка сегментарна і призводить до сегментації світового простору на різних рівнях. “Фундаментальна асиметрія” розділяє не тільки країни, вона поширюється і на регіони всередині країн, охоплюючи окремі галузі, офшорні зони і, навіть, міста. Сегменти територій і люди, що мають для глобальної економіки високу цінність, включаються у світову економічну мережу, а регіони, де створюються і привласнюються багатства, які не мають такої цінності, — виключаються з неї. Інтеграція нині зовсім не виключає конкуренції, навпаки — конкуренція має тепер загальнопланетарні масштаби і стає, мабуть, ще більш жорстокою. Оскільки ситуація в мережі швидко змінюється — це призводить країни, регіони і населення в постійний рух, у стан нестійкості. Виключення з “мережі” тягне за собою величезні втрати, однак і перебування у ній не дає твер-

дих гарантій. Згадаймо долю країн Південно-Східної Азії, що постраждали від кризи 1997 р. У 80-х і початку 90-х рр. ці країни, пов'язані з ТНК і глобальними фінансовими ринками, розвивалися дуже динамічно. Проте криза поклала кінець бурхливому економічному зростанню, збільшився рівень бідності і безробіття, в Індонезії почалися деіндустріалізація і дезурбанізація, бо тисячі людей залишали міста з надією прогнати в селах [12].

Особливо гостро це явище виявилось наприкінці ХХ ст. За даними Програми розвитку ООН (ПРООН), “частка 20 % найбіднішого населення світу в глобальному доході скоротилася з 2,3 % в 1960 р. до 1,1 % у 1994 р. Відношення доходу 20 % найбагатшого населення Землі, так званого “золотого мільярда”, до доходу 20 % найбіднішого населення планети становило 30 : 1 у 1960 р., 60 : 1 в 1990 р. і 90 : 1 в 1999 р. Як зазначають експерти, таких темпів перерозподілу глобального валового продукту ніколи не було раніше в історії світової цивілізації. З кінця 90-х рр. дослідники відзначають, що глобалізація утверджує на планеті “суспільство 20 : 80”. Ця назва акцентує разючу диспропорцію в розподілі матеріальних цінностей на Землі: багаті країни з 20 % населення світу мають 80 % світового валового внутрішнього продукту (ВВП), і навпаки, бідні країни з населенням 80 % від світового володіють лише 20 % світового ВВП [13].

На жаль, у ХХІ ст. ця проблема не тільки не була вирішена, а ще й загострилась. За даними ПРООН сьогодні країни “золотого мільярду” споживають 58 % світових енергоресурсів, 65 % електроенергії, 87 % автомашин, 74 % телефонів, 46 % м'яса і 84 % паперу. Водночас на їх частку припадає понад 53 % загального обсягу викидів вуглекислого газу, а на частку найбіднішої п'ятої частини світового населення — лише 3 % [5]. Абсолютний розрив у рівні доходів на одну особу між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, продовжує зберігатися, деяких позитивних зрушень досягнуто в основному завдяки високим економічним темпам зростання в Азії (насамперед, у Китаї та Індії), між тим у злиднях живе 42 % населення в Нікарагуа і Гондурасі, 62 % населення Болівії. У цілому ж у зоні бідності або за її межею в світі перебуває більше 3 млрд осіб [12].

Враховуючи той факт, що майже 70 % нерівності в світовому масштабі пояснюється нерівністю між країнами, і лише 30 % — нерівністю всередині країн [3], найсерйозніша суперечність у галузі глобальної економіки існує між найбільш розвинутими країнами світу та найбіднішими аутсайдерами світового розвитку. А вона, певна річ, спричинює хронічне соціокультурне відставання народів “третього світу” [13].

Необхідно визнати, що нерівність — не нове явище. Але поширення та поглиблення її масштабів примушують більшість експертів Всесвітнього економічного форуму декілька років поспіль вказувати на це явище як на найбільш вірогідний глобальний ризик, одну з найбільш серйозних загроз світовій економіці [9; 14].

Аналізуючи природу наслідків другої групи, можна стверджувати, що вони відображають *відносний вимір* світового розвитку, характеризують структуру глобальної економіки, а її нерівномірність зумовлена насамперед причинами суб'єктивного характеру.

Очевидно, що існує певний взаємозв'язок між двома негативними наслідками глобалізації. Якщо кількість збіднілого населення в світі скорочується, зменшується й поляризація суспільства, якщо збільшується — поляризація збільшується. Водночас не слід забувати, що й розвиток високорозвинених країн також впливає на розрив у доходах. Цей факт треба враховувати при здійсненні компаративного аналізу країн стосовно рівня їх доходів. Щоб розрив між багатими та бідними скорочувався, необхідно, щоб економіка бідних країн розвивалася *більш швидкими темпами*, ніж економіка багатих. Ігнорування цього факту приводить до хибних висновків.

Зазначимо, що світова спільнота робить певні кроки для вирішення цієї проблеми. Наприклад, документ ООН “Цілі розвитку тисячоліття” (ЦРТ) [6], прийнятий у 2000 р., має бути реалізований до 2015 р. Нині, коли до кінцевого терміну залишилося небагато часу, можна зробити деякі висновки про успішність протидії та ефективність мінімізації негативних наслідків глобалізації. Як зазначається у доповіді за 2013 р. стосовно виконання програми, ЦРТ стали найбільш успішною в історії глобальної ініціативою щодо боротьби з бідністю. Досягнутий важливий і суттєвий прогрес у виконанні багатьох завдань.

- *Частка людей, що живуть у крайній злиденності, зменшилася на глобальному рівні вдвічі.* Завдання зі скорочення масштабів злиденності, поставлена в ЦРТ, виконана у всьому світі на п'ять років раніше встановленого терміну. У регіонах, що розвиваються, частка людей з доходом менше 1,25 дол. США на день знизилася з 47 у 1990 р. до 22 % у 2010 р. У 2010 р. в умовах крайньої злиденності жило приблизно на 700 млн осіб менше, ніж у 1990 р.

- *Частка мешканців міст і мегаполісів, що живуть в трущобах у країнах, що розвиваються, знижується.* За період 2000—2010 рр. понад 200 млн мешканців отримали доступ до поліпшених джерел води, санітарно-технічних засобів, більш високоякісного і просторого житла. Таким чином, поставлене в ЦРТ завдання щодо суттєвого покращення умов життя не менше 100 млн мешканців трущоб перевиконано. Багато країн у всіх регіонах домоглися значного прогресу в зниженні частки міських жителів, що мешкають у трущобах.

- *Завдання зі скорочення масштабів голоду виконано.* Частка людей, які страждають від недоїдання, в загальній чисельності населення знизилася у світі з 23,2 % у 1990—1992 рр. до 14,9 % у 2010—2012 рр. За умови активізації зусиль завдання скоротити вдвічі до 2015 р. частку населення, що страждає від голоду, здається здійсненим [6, с. 4].

Незважаючи на певні досягнення, нині 1,2 млрд осіб, як і раніше, живуть у крайній злиденності. Майже половина населення країн Африки на південь від Сахари живе менш ніж на 1,25 дол. США на день. Африка на південь від Сахари — єдиний регіон, де кількість осіб, що живуть у крайній злиденності, неухильно зростає: з 290 млн осіб у 1990 р. до 414 млн осіб у 2010 р., що становить більше третини населення у всьому світі, які живуть в нужді. Згідно з прогнозами Світового банку, до 2015 р. у країнах, які в 1990 р. належали до країн з низьким або середнім рівнем доходу, близько 970 млн осіб будуть, як і раніше, жити менше, ніж на 1,25 дол. США на день. В Африці на пів-

день від Сахари і Південній Азії буде зосереджено по 40 % населення країн, що розвиваються, які житимуть в крайній злиденності [6, с. 6—7].

Наведені в доповіді дані також свідчать про те, що в різних країнах і всередині країн темпи просування до досягнення ЦРТ неоднакові — в найгіршому становищі країни Африки на південь від Сахари. Саме тому у цього річної доповіді увагу звернено на ті галузі діяльності, в яких вжити заходів необхідно найбільше. Наприклад, кожна восьма людина у світі, як і раніше, голодує. Як зазначається в доповіді, у багатьох областях необхідно прискорити прогрес і діяти більш рішуче. Так, обсяг коштів, що виділяються на надання допомоги, в цілому зменшується, причому найбільш постраждали країни більше ніж інші.

Припускаємо, що в ті моменти історичного розвитку, коли обидві групи негативних наслідків сягають своїх пікових максимумів, і виникають світові кризи. Але сьогодні, в умовах світ-системи глобалізму, протиріччя глобалізації постійно загострюються, а негативні наслідки поглиблюються й поширюються на всі країни без виключення. Тому можна зробити висновок, що *глобальна криза виступає невід'ємною складовою і закономірним наслідком глобалізації*.

На думку багатьох економістів, глибина фінансово-економічної кризи, що розгортається, пов'язана з кризою всієї системи сучасного світо-устрою, моделі глобального розвитку і способу життя. Неоліберальна модель економіки, відповідно до якої глобалізація і світова економічна інтеграція створюють основу для безперервного зростання економічного добробуту, продемонструвала свою повну неадекватність реаліям. На практиці саме глобалізація сприяла поширенню американської економічної кризи на весь світ [1, с. 13]. Таким чином, як зазначає О. Білорус, структурна криза нинішньої міжнародної системи — це системна тотальна криза глобалізму. Цикл капіталістичної економіки зробив черговий поворот, що виявився найбільш згубною кризою від часів Великої депресії. Він ударив по основі могутності США — їхній економічній потужності. Природний інтеграційний характер глобалізації у ХХ—ХХІ ст. підірвано. Глобальна економічна криза має перманентний характер. “Тиха” глобальна криза (США) продовжуватиметься.

За умов панування глобальної кризи, що насувається на людство, на перший план виходить проблема ефективного протистояння цій кризі, подолання її негативних наслідків. На жаль, нині ані міжнародні інститути, такі як ООН, МВФ, Світовий банк, ані уряди країн світу не можуть вирішити цю проблему. Як зазначається в щорічній доповіді Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) [15], можливості урядів реагувати на глобальні ризики й нові економічні потрясіння впали до критично низького рівня, а можливості існуючих систем глобального управління недостатні для боротьби з глобальними ризиками.

З метою більш успішного реагування на виклики глобальної економіки експерти організації видають щорічні звіти про основні ризики, що загрожують людству на найближчі 10 років. Так, у звіті-2011 виділено три ключові групи ризиків.

1. *Макроекономічні ризики*: в основі глобальної фінансової кризи лежали довгострокові структурні недоліки світової економіки (макроекономічні дисбаланси, податково-бюджетні кризи в країнах з розви-

неною економікою, величезні незабезпечені соціальні зобов'язання і слабкі фінансові ринки тощо).

2. *Тіньова економіка*: все більша кількість неефективних і уразливих держав, зростаючі масштаби незаконної торгівлі, організованої злочинності та корупції формують сукупність чинників кримінального ризику.

3. *Ресурсні обмеження зростання*: глобальний світ, на найбазовішому рівні, зустрічається з жорсткими обмеженнями щодо води, продовольства і енергії. Фінансово-економічна криза вичерпала можливості світової економіки для боротьби з потрясіннями. Частота виникнення і серйозність ризиків для глобальної стабільності підвищилися, а можливості систем глобального управління, що дозволяють боротися з ними, — ні, — такий головний висновок доповіді [16].

У документі “Глобальні ризики-2012” як топ-10 головних ризиків найближчого десятиліття визначено: п'ять небезпек, вірогідність настання яких максимальна (серйозні диспропорції в доходах населення (ймовірність події 4,03 при максимумі 5); хронічні бюджетні дисбаланси (4,03); зростаючі викиди парникових газів (3,88); активізація кіберзлочинності (3,80); брак водних ресурсів (3,79)) та п'ять небезпек з максимальним негативним ефектом (падіння системоутворювальних фінансових інститутів або валютних систем (негативний ефект 4,08 при максимальному 5); ризики нестачі водних ресурсів (3,99); продовольча криза (3,93); хронічний бюджетний дефіцит країн світу (3,87); надзвичайна мінливість цін на енергоносії та продовольство (3,81)). У найближчі роки можна чекати великих соціальних заворушень — такий прогноз доповіді [17]. Серед головних небезпек найближчих десяти років лідирують соціальна нерівність, брак водних ресурсів і продовольства, хронічні бюджетні дисбаланси, викиди парникових газів і кібератаки.

Експерти ВЕФ зосередилися на аналізі трьох сценаріїв, кожному з яких відповідає певна мережа ризиків.

1. *Паростки антиутопії*. Це процес, коли молодь позбавлена перспектив на тлі зростаючої кількості пенсіонерів, що залежать від обтяжених боргами держав. Усе це в свою чергу призводить до прірви між бідними і багатими, що швидко збільшується, підживлюючи на глобальному рівні почуття невдоволення і ставлячи під загрозу всі досягнення глобалізації.

2. *Небезпечні гарантії* — друга група ризиків, пов'язана з ненадійними заходами з захисту економіки. “Політики, норми та інститути, створені в ХХ ст., більше не можуть захистити нас в більш складному і незалежному світі”, — йдеться в доповіді.

3. *Темний бік мережевої взаємодії*. Повсякденне життя людей усе більше залежить від онлайн-інтернет-систем. У цій ситуації підвищується загроза руйнівних кібератак, авторами яких можуть бути як окремі особи, так і компанії й держави. Ключовий висновок економістів — світ стоїть на порозі антиутопії. А антиутопія, на противагу утопії, описує місце, в якому життя повне труднощів і марних сподівань [17].

У своїй щорічній доповіді “Глобальні ризики-2013” (Global Risks 2013 [14]) двома найбільш тривожними ймовірними ризиками поточного року ВЕФ назвав значну нерівність у доходах населення Землі та

хронічні бюджетні дисбаланси (причому другий ризик тільки ускладнює вирішення першого). З погляду масштабності наслідків найсерйознішим ризиком фахівці вважають системну фінансову кризу.

Занепокоєність експертів проблемами антикризового розвитку проявила себе в тому, що найбільш актуальними темами останньої сесії ВЕФ стали “економічне відновлення” і “стійкий динамізм”. Президент і засновник ВЕФ, професор бізнес-адміністрування Женевського університету Клаус Шваб підкреслив важливість “тривалої стійкості” на тлі зовнішніх потрясінь і вказав на необхідність надати імпульс майбутньому розвитку, спираючись на далекоглядність і сміливіші дії. За його словами, бути стійким означає вміти адаптуватися до мінливих умов, витримувати раптові удари й відновлюватися після них, досягаючи при цьому важливих цілей. “Перед нами нова реальність з раптовими потрясіннями і затяжними глобальними економічними проблемами, які відчувають зокрема найбільші країни, змушені вдаватися до суворої економії”, — сказав Клаус Шваб. На його думку, “майбутній ріст в нових умовах вимагає динамізму сміливого бачення і ще більш відважних дій”.

Учасники Форуму дійшли висновку про необхідність глибокої перебудови світової економічної системи, без якої капіталізм приречений на безславну кончину вже в найближчі декілька років [18]. Як зазначив Роберт Грінхілл, керуючий директор ВЕФ, “системи ХХ ст. не здатні управляти ризиками ХХІ ст. Нам потрібні нові мережеві системи для виявлення і усунення глобальних ризиків до того, як вони переростуть в глобальні кризи” [16].

Поглиблення процесу глобалізації змушує дослідників дедалі уважніше вивчати її суперечності, механізми та важелі. Сучасна глобальна криза та її руйнівні наслідки потребують глибокого переусвідомлення багатьох положень економічної теорії та практики. Це стосується виявлення взаємозв'язку між поняттями “ефективність” і “конкурентоспроможність”, суті й еволюції понять “циклічна криза”, “глобальна криза”, “системна криза”, “криза глобалізму”, “криза глобального капіталізму”, “криза тоталітарного глобалізму” [20]. Адже в основі діалектичної складності сучасного глобального розвитку лежать найгостріші суперечності доби, що охоплюють усі важливі сфери життя світової спільноти [13, с. 8].

Сучасні процеси глобалізації та пов'язані з ними кризові явища виявляють тупиковий характер існуючої парадигми та загострення цивілізаційної кризи, вихід з якої — об'єднання людства на основі усвідомлення загальних інтересів і загальної відповідальності перед майбутніми поколіннями. Світ потребує перевлаштування на гуманніших і демократичніших принципах. Більшість прогнозів розвитку світової цивілізації в ХХІ ст. ґрунтується на тому, що людство знайде вихід з нинішньої кризи на шляху трансформації сучасного світу на засадах соціальної справедливості. “Ідея братства не нова, але відмінністю для нашого часу є те, що братство перетворилося на умову виживання” — визначає Л. Айзенберг [19, с. 15].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Основною ознакою глобальної економічної кризи є її невід'ємність від глобалізації, виходячи з природи останньої. Негативний вплив глобалізації на процеси зародження й розвитку глобальної економічної кризи має два взаємопов'язаних, але різних аспекти: посилення не-

сталості економіки та поглиблення нерівномірності розвитку. Негативні наслідки першої групи відображають абсолютний вимір світового розвитку, характеризують глобальну економіку в цілому, нестабільність якої певною мірою викликана причинами об'єктивного характеру. Негативні наслідки другої групи відображають відносний вимір світового розвитку, характеризують структуру глобальної економіки, нерівномірність якої викликана насамперед причинами суб'єктивного характеру. Між двома групами негативних наслідків глобалізації існують певні взаємозалежність та взаємозв'язок.

У ті моменти історичного розвитку, коли обидві групи негативних наслідків сягають своїх пікових максимумів, і виникають світові кризи. Але нині, в умовах світ-системи глобалізму, протиріччя глобалізації постійно загострюються, а негативні наслідки поглиблюються й поширюються на всі країни. Тому можна зробити висновок, що глобальна криза, що стає перманентною, є невід'ємною складовою і закономірним наслідком глобалізації.

Міжнародне співтовариство терміново потребує глибокої перебудови світової економічної системи, трансформації механізмів дієвої співпраці в найбільш кризових сферах людського розвитку, нових підходів до вирішення сукупності ризиків, які постають перед людством. Необхідне об'єднання людства на основі усвідомлення загальних інтересів і загальної відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Поглиблення процесу глобалізації, пов'язана з цим сучасна глобальна економічна криза та її руйнівні наслідки виявляють тупиковий характер існуючої парадигми, потребують глибокого переусвідомлення багатьох положень економічної теорії та практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білорус О.Г. Проблеми теорії і політичної економії світ-системи глобалізму і глобального простору [Ел. ресурс] / О.Г. Білорус. — Режим доступу: jrn1.nau.edu.ua/index.php/SR/article/.../4809.

2. Шишков Ю. Уровень бедности в современном мире: методологические споры / Ю. Шишков // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 1. — С. 3—14.

3. Денисенко М.Б. Уровень жизни, неравенство и человеческое развитие [Эл. ресурс] / М.Б. Денисенко, Т.О. Разумова. — Режим доступа: http://www.undp.ru/presentations/Uroven_jizni.ppt.

4. Пизано Д. Глобализация и международный финансовый кризис / Д. Пизано // Проблемы теории и практики управления. — 1999. — № 4. — С. 48—52.

5. Факти про бідність. Програма розвитку ООН [Ел. ресурс]. — Режим доступу: www.un.org.ua/files/povertyfact_rus.doc.

6. Цели развития тысячелетия: доклад за 2013 год [Эл. ресурс] / ООН. — Нью-Йорк, 2013. — Режим доступа: www.un.org/ru/millenniumgoals/pdf/Russian2013.pdf.

7. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 р. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України [Ел. ресурс]. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/Poslannia_2013-c7954.pdf.

8. За матеріалами: РБК-Україна [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/business/economics/1562780-oon-pogirshila-prognoz-zrostanannya-svitovoyi-ekonomiki-u-2013-2014-rokah>.

9. Доповідь економічного форуму в Давосі: “Глобальні ризики-2012” [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.firtka.if.ua/?action=show&id=16022>.

10. Шавкун В.М. Глобальна фінансово-економічна криза та її вплив на економіку України / В.М. Шавкун // Вісник Хмельницького національного університету. — 2011. — № 2. — Т. 3. — С. 228—231.
11. Дубинин С. Вместе, но не в ногу / С. Дубинин [Ел. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Vmeste-no-ne-v-nogu-14958>.
12. Тупики глобальной экономики [Ел. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.kabbalah.info/rus/content/view/frame/109625?rus/content/view/full/109625&main>.
13. Туниця Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу / Ю. Туниця, Е. Семенюк, Т. Туниця // Вісн. НАН України. — 2008. — № 2. — С. 8—24.
14. Global Risks 2013. Eighth Edition [El. resource]. — URL: <http://reports.weforum.org/global-risks-2013/>
15. Global Risk Report 2011 [El. resource]. — URL: <http://riskreport.weforum.org/>
16. Всесвітній економічний форум опублікував доповідь “Глобальні ризики 2011”. [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/01/16/2763>.
17. Топ-10 головних ризиків найближчого десятиліття назвали експерти Давосу. [Ел. ресурс]. — Режим доступу: http://www.labprice.ua/ostanni_novini/top-10_golovnix_rizikiv_najblizhchogo_desyatilittya_nazvali_eksperti_davosu.
18. Слезко О.О. Давос 2013: новые перспективы для мирового сообщества / О.О. Слезко, С.В. Терещенко // Экспертно-аналитичний бюлетень ІСЕМВ НАН України. — 2013. — № 1 (6). — Січень.
19. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития / Н. Иванов // МЭиМО. — 2000. — № 2. — С. 15—19.
20. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму / О.Г. Білорус. — К. : КНЕУ, 2003; Білорус О.Г. Механизмы народнохозяйственной интеграции / О.Г. Білорус. — К., 1990.

Надійшла до редакції 10.01.2014

Витер И.И. *Мировой экономический кризис как закономерное последствие глобализации.*

В статье исследуется природа возникновения мирового экономического кризиса, анализируются различные аспекты влияния глобализации на процессы его (кризиса) зарождения и дальнейшего развития. Доказано, что глобальный кризис является закономерным следствием сущности и противоречий глобализации, неотъемлемой составляющей глобального развития. Проанализированы глобальные риски, стоящие перед человечеством. Показана необходимость пересмотра многих положений экономической теории и практики относительно характера и хода экономических кризисов.

Ключевые слова: глобализация, ее последствия, усиление неустойчивости экономики, углубление неравномерности мирового развития, мировой экономический кризис, глобальные риски.

Viter I.I. *WDC economic crisis as a natural consequence of globalization.*

This paper examines the nature of the emergence of the global economic crisis, examines various aspects of the impact of globalization processes on it (crisis) the emergence and further development. It is shown that the global crisis is a natural consequence of the nature and contradictions of globalization, an integral part of global development. Analysis of global risks faced by mankind. The necessity of viewing many of the provisions of economic theory and practice with regard to the nature and course of economic crises.

Keywords: globalization, its consequences, increasing nestalosti economy, the deepening of uneven global development, global economic crisis, global risks.